

Beata Bugajska

Uniwersytet Szczeciński

beata.bugajska@usz.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2440-6913>

Reintegracja społeczna i zawodowa mężczyzn po opuszczeniu zakładu karnego – analiza modelu wsparcia rozwijanego przez Spółdzielnię Socjalną „Meritum” w Szczecinie

Każdy jest wartościowy. Niezależnie od tego czy śpi na śmietniku, czy w pałacu¹.

Abstrakt: Celem przeprowadzonych badań była analiza modelu wsparcia realizowanego przez Spółdzielnię Socjalną „Meritum” w Szczecinie na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem mężczyzn opuszczających zakłady karne. Problemy badawcze koncentrowały się na: zrozumieniu przyjętej filozofii wsparcia, identyfikacji trudności oraz analizie form udzielanego wsparcia w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej, wraz z oceną ich wzajemnych powiązań w kontekście działań o charakterze wychowawczym. Analizowany model wsparcia oparty jest na kompleksowym i długofalowym podejściu, obejmującym m.in.: pomoc mieszkaniową (w domach readaptacyjnych), wsparcie prawno-administracyjne, zarządzanie finansami, terapię, działania integracyjne, wsparcie w procesie zdrowienia, wolontariat, rozwój zainteresowań oraz aktywizację zawodową. Model

.....

¹ Cytat z rozmowy z Radosławem Budzyńskim-Świerszczem – laureatem w konkursie Osobowość Roku 2020 w kategorii: Działalność społeczna i charytatywna, kapelanem więziennym, diakonem Kościoła Zielonoświątkowego, prezesem Fundacji Naprzeciw, dyrektorem oddziału Akcja Humanitarna Życie Szczecin i prezesem spółdzielni socjalnej „Meritum”. (Wywiad, 2021).

ten stanowi przykład skutecznego „ogniwa pośredniego” pomiędzy izolacją instytucjonalną a samodzielnym funkcjonowaniem w społeczeństwie.

Słowa kluczowe: reintegracja społeczna, reintegracja zawodowa, pomoc postpenitencjarna.

Wprowadzenie

Proces reintegracji społecznej rozpoczyna się podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Kodeks karny wykonawczy (Ustawa, 1997), wskazuje na rozwiązania w tym zakresie, takie jak np. system programowego oddziaływania i system terapeutyczny, środki aktywizacji skazanych, kontakty ze światem zewnętrznym, szczególnie rodziną, czy też okres przygotowania do opuszczenia zakładu karnego z współuczestnictwem kuratora, instytucji i organizacji. W praktyce, jak zauważa E. Pindel, „wszelkie propozycje ze strony zakładu karnego w zakresie pomocy dla przyszłej readaptacji w warunkach wolnościowych, odpowiadające na zapisy kodeksu karnego wykonawczego, mają często charakter tylko i wyłącznie teoretyczny” (2010, s. 147). Wyznaczony przepisami model postępowania ze skazanym w celu skutecznej readaptacji/reintegracji w praktyce nie jest możliwy do zastosowania z uwagi na ograniczenia infrastrukturalne, kadrowe, materialne, jak i przeludnienie zakładów karnych (Pindel, 2010). Więzienie traktuje się jako „mechanizm wykluczenia i nadzoru”, „rodzaj rezerwatu, miejsce kwarantanny” (Garland, za: Bauman 2005, s. 134), twór sztuczny, tworzący nienaturalne warunki życia (Ciosek, 2007, s. 359), jako instytucję wykluczającą (Kacprzak, 2023). Zaśmysł stworzenia „*laboratorium poprawy społecznej*”, które miało oderwać człowieka od deprawującego wpływu otoczenia nie powiódł się ponieważ „rutyna życia więziennego w przerysowany sposób naśladowała rutynę ustanowioną w warunkach nowoczesności dla wszystkich” (Giddens, 2002, s. 218). Paradoks „socjalizacji w warunkach społecznej izolacji” (Ambrozik, 2007, s. 192), w czasach dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej, wydaje się coraz większą barierą skutecznej reintegracji społecznej. Stan ten potwierdzają badania, w świetle których osoby opuszczające zakład karny nie są przygotowane do życia na wolności (Fidelus, 2012; Kieszkowska, 2012). Od lat, jednym z poważnych problemów jest problem uzależnienia od alkoholu, narkotyków i innych substancji psychoaktywnych (Szymanowska, 2003; Motyka, 2013). Odsetek osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków wśród osób skazanych jest wielokrotnie wyższy niż w populacji ogólnej (Kacprzak, Kudlińska-Chróścicka, 2019). Jednocześnie, z uwagi na nieadekwatną do potrzeb dostępność penitencjarnych oddziałów terapeutycznych (NIK, 2015), problem pogłębia się a jego konsekwencje, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym drastycznie zmniejszają szanse reintegracji społecznej i zawodowej po opuszczeniu zakładu karnego. Brak dostępności do terapii i wsparcia w tym zakresie, na etapie pobytu w więzieniu, zmniejsza szansę reintegracji społecznej i zawodowej po opuszczeniu zakładu karnego, w praktyce

przerzuca odpowiedzialność za ten proces poza mury więzienne. Wśród możliwych form wsparcia udzielanych w ramach pomocy postpenitencjarnej, (art. 164–173 K.k.w.) (Ustawa, 1997), nie uwzględniono jednak złożoności sytuacji życiowej osób opuszczających zakład karny i stanu ich degradacji fizycznej, psychicznej, społecznej i zawodowej, jako konsekwencji życia w warunkach izolacji. Przewidziane w ramach pomocy postpenitencjarnej formy wsparcia nie odnoszą się do realnych potrzeb osób opuszczających zakłady karne. Pomoc postpenitencjarna, zdaniem W. Ambrozika, to jedno z najsłabszych ogniw systemu resocjalizacyjnego (2007).

Przyjmując, że na readaptację społeczną składa się zarówno efekt poprawnej resocjalizacji penitencjarnej, jak i proces przebiegający po zwolnieniu z zakładu karnego (Machel, 2012), w obliczu niewydolnego systemu penitencjarnego i pomocy postpenitencjarnej, podnosi się potrzebę tworzenia tzw. ogniw pośrednich pomiędzy izolacyjnymi placówkami resocjalizacyjnymi a okresem przejścia do samodzielnego życia, np. hostele, gwarantujące zakwaterowanie, wyżywienie, opiekę, doradztwo życiowe, kontynuację nauki, możliwość pracy w środowisku (Ambrozik, 2007). Przykładem takiego ogniw pośredniego, jest kompleksowe wsparcie udzielane w ramach pobytu w domach readaptacyjnych, prowadzonych w Szczecinie przez Spółdzielnię Socjalną „Meritum” (Spółdzielnia). Analiza modelu wsparcia na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym osób opuszczających zakłady karne, osób w kryzysie bezdomności i z problemem uzależnień, ze szczególnym zwróceniem uwagi na proces reintegracji społecznej i zawodowej, stanowiła przedmiot prowadzonych badań.

W kontekście powrotu do życia w społeczeństwie po odbyciu kary pozbawienia wolności używane są terminy „reintegracja” oraz „readaptacja społeczna”. W ramach prowadzonej analizy odwołano się do pojęć reintegracji społecznej i reintegracji zawodowej zdefiniowanych w ustawie z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Ustawa, 2022), w odniesieniu do podmiotów ekonomii społecznej, takich jak spółdzielnie socjalne, których działalność jest przedmiotem niniejszych badań. Reintegracja społeczna obejmuje działania służące odbudowaniu lub nabyciu i podtrzymaniu umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej oraz pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu, natomiast reintegracja zawodowa dotyczy zdobywania kwalifikacji, kompetencji i doświadczenia niezbędnych do podjęcia oraz utrzymania zatrudnienia, a także do rozwoju zawodowego. W niniejszej pracy stosuje się zatem termin „reintegracja” zgodnie z jego znaczeniem ustawowym.

Jednocześnie w literaturze resocjalizacyjnej oraz w systemie penitencjarnym funkcjonuje pojęcie readaptacji społecznej, odnoszące się do procesu ponownego przystosowania jednostki do życia w społeczeństwie po okresie izolacji. Kodeks karny wykonawczy posługuje się tym terminem, wskazując, że wykonywanie kary pozbawienia wolności ma przygotowywać skazanego do życia po zwolnieniu (art. 67 § 1) oraz że oddziaływania penitencjarne służą „przygotowaniu do readaptacji”. Choć kkw nie zawiera definicji pojęcia w sensie słownikowym, ustawodawca

określa jego treść funkcjonalnie, poprzez cele i środki wykonywania kary. Pojęcie to jest również szeroko stosowane w literaturze naukowej oraz w dokumentach analitycznych, w tym w raportach Najwyższej Izby Kontroli, w których stanowi kategorię oceny skuteczności oddziaływań postpenitencjarnych (NIK, 2015).

W rezultacie oba pojęcia odnoszą się do procesów powrotu jednostki do pełnienia ról społecznych, jednak ich zakresy i tradycje użycia są odmienne. Reintegracja jest pojęciem normatywnym, stosowanym w obszarze ekonomii społecznej i odnoszącym się do szerokiej grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, natomiast readaptacja dotyczy specyficznego procesu przystosowania jednostki do życia w społeczeństwie po izolacji penitencjarnej. Z tego powodu w niniejszej pracy konsekwentnie stosowany jest termin „reintegracja”, natomiast pojęcie „readaptacja” przywoływane jest jedynie w odniesieniu do literatury i regulacji penitencjarnych.

Metoda

Celem badań jest rozpoznanie specyfiki wsparcia udzielanego osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym przez Spółdzielnię Socjalną „Meritum”, w szczególności mężczyznom po opuszczeniu zakładu karnego. Analiza nie ogranicza się do scharakteryzowania poszczególnych form wsparcia, lecz obejmuje rozpoznanie związków zachodzących pomiędzy nimi w kontekście prowadzonego procesu wychowawczego. Cel praktyczny badań wiąże się ze wskazaniem rozwiązań sprzyjających skutecznej reintegracji społecznej i zawodowej oraz zainicjowaniem dyskusji dotyczącej potrzeby modyfikacji niekiedy nieadekwatnych do potrzeb form pomocy postpenitencjarnej na rzecz kompleksowego wsparcia osób opuszczających zakład karny. Przeprowadzona analiza ma służyć doskonaleniu modelu wsparcia oferowanego przez Spółdzielnię oraz jego upowszechnianiu.

Problemy badawcze dotyczyły: 1) charakterystyki funkcjonowania Spółdzielni, 2) identyfikacji problemów mężczyzn zgłaszających się po pomoc, 3) rozpoznania form wsparcia udzielanych w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej oraz 4) określenia powiązań między tymi formami w świetle procesu reintegracyjnego.

W badaniach zastosowano metodę analizy danych zastanych (desk research), uzupełnioną wywiadami częściowo ustrukturyzowanymi z kadrą Spółdzielni. Dane zbierano w trzecim kwartale 2025 r. Analizie poddano statut Spółdzielni, dokumenty aplikacyjne składane w ramach konkursów dotacyjnych, regulaminy, zanonimizowane indywidualne plany reintegracji oraz inne dokumenty wewnętrzne dotyczące organizacji pracy z uczestnikami. Wywiady przeprowadzono z trzema osobami odpowiedzialnymi za utworzenie Spółdzielni i organizację jej pracy: prezesem, koordynatorem indywidualnych planów reintegracji oraz pracownikiem punktu konsultacyjnego. Z uwagi na przyjęte cele badawcze wstępne dyspozycje do wywiadów koncentrowały się na identyfikacji kluczowych form pomocy

świadczonej przez Spółdzielnię. W toku badań, w wyniku równoległej analizy dokumentów, wglądu w procedury działania organizacji oraz bieżących obserwacji, zakres pytań był stopniowo rozszerzany o zagadnienia dotyczące przebiegu procesu reintegracyjnego, przyjętych rozwiązań organizacyjnych oraz sposobów monitorowania i oceny wsparcia.

Procedura analityczna odwoływała się do zasad refleksyjnej analizy tematycznej w ujęciu V. Braun i V. Clarke (2022). W pierwszym etapie, polegającym na zapoznaniu się z danymi, przeanalizowano materiały zastane oraz transkrypcje wywiadów, co umożliwiło wstępne rozpoznanie kontekstu działania Spółdzielni. Następnie przeprowadzono kodowanie tematyczne dokumentów i wypowiedzi respondentów, wyodrębniając kategorie odnoszące się do udzielanego wsparcia, przebiegu procesu reintegracyjnego oraz problemów uczestników.

W kolejnym etapie uporządkowano kody w szersze grupy znaczeń, a ich weryfikacja odbywała się poprzez triangulację treści dokumentów, danych z wywiadów i obserwacji. Pozwoliło to na ocenę spójności wyłonionych wątków oraz rekonstrukcję modelu działania Spółdzielni. W końcowej fazie doprecyzowano kategorie analityczne i opracowano ich interpretację w odniesieniu do zagadnień reintegracji społecznej i zawodowej. Wynikiem analizy było przygotowanie modelu graficznego ilustrującego przebieg procesu reintegracyjnego oraz powiązane formy wsparcia. Badania zostały przeprowadzone z zachowaniem zasad etycznych właściwych dla badań jakościowych oraz w zgodzie z obowiązującymi regulacjami dotyczącymi ochrony danych osobowych. Analizowane materiały zostały uprzednio zanonimizowane przez kadrę Spółdzielni, co wykluczało możliwość identyfikacji uczestników i pozwalało na ich bezpieczne zastosowanie w badaniu. Udział osób objętych wywiadami był dobrowolny, a zakres pozyskiwanych informacji ograniczono do treści niezbędnych z punktu widzenia celów badawczych.

Specyfika działalności Spółdzielni Socjalnej „Meritum”

Spółdzielnia Socjalna „Meritum” jest placówką o statusie przedsiębiorstwa społecznego. Została założona w 2021 roku z inicjatywy Fundacji „Naprzeciw”. To pierwsza w Szczecinie spółdzielnia socjalna, której udziałowcem jest Gmina Miasto Szczecin. Spółdzielnia powołana została Uchwałą Rady Miasta Szczecin z dnia 23 lutego 2021 r. (Uchwała, 2021). Osoby zaangażowane w utworzenie Spółdzielni posiadają wieloletnie doświadczenie pracy z osobami w kryzysie, w Fundacji Naprzeciw (od 2009 roku) i oddziale Akcji Humanitarnej Życie pod hasłem przewodnim: „Masz jedno życie – nie zmarnuj go”, co przełożyło się na potrzebę stworzenia kompleksowego systemu pomocy. Spółdzielnia działa zgodnie z ustawą z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Ustawa, 2006) oraz ustawą z dnia 16 września 1982. – Prawo spółdzielcze (Ustawa, 1982). Przedmiotem jej działalności jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa

w oparciu o osobistą pracę członków oraz pracowników, podejmowanie działań na rzecz reintegracji zawodowej i społecznej, mającej na celu odbudowanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej oraz pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu, a także podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy Spółdzielnia zatrudnia osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, które opuściły zakład karny, zagrożone bezdomnością lub w kryzysie bezdomności, osoby długotrwale bezrobotne oraz realizuje usługi społeczne świadczone w interesie ogólnym.

Filozofia wsparcia

W filozofii wsparcia Spółdzielni, najistotniejsze jest przekonanie o niezbywalnej godności każdego człowieka. Wśród kluczowych wartości w pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym wskazuje się troskę o drugiego człowieka, miłość, bezinteresowną pomoc, uczciwość, wiarę w możliwość zmiany oraz poszanowanie prawa do samostanowienia. Niewątpliwie, ważne dla zrozumienia modelu rozwijanego przez Spółdzielnię jest odwołanie się do wartości chrześcijańskich Kościoła Zielonoświątkowego. W swojej działalności kierują się zasadą, że udzielana pomoc, za wyjątkiem pomocy doraźnej, interwencyjnej, to przywilej, który nie należy się każdemu lecz stanowi odpowiedź na wyrażoną gotowość do zmiany. Otrzymanie długoterminowej pomocy wiąże się z wykazaniem zaangażowania, rozpoczęciem i kontynuowaniem procesu zmiany własnej sytuacji życiowej. Praca prowadzona w zakładach karnych i aresztach śledczych przez kadrę Spółdzielni, stanowi nieinwazyjne zaproszenie do skorzystania z form pomocy oferowanych przez Spółdzielnię po opuszczeniu zakładu karnego. Najczęściej o pomoc bezpośrednio po opuszczeniu zakładu karnego zgłaszają się osoby po długoterminowej izolacji, nie utrzymujące kontaktów z rodziną, które odczuwają silne, uwarunkowane wieloczynnikowo obawy związane z samodzielnym funkcjonowaniem w środowisku. Kluczowe na tym etapie jest wsparcie w procesie podjęcia decyzji i przejścia odpowiedzialności. Wiele osób o pomoc zgłasza się po kilku miesiącach od opuszczenia zakładu karnego, tym samym nie kwalifikując się już do skorzystania z niektórych form pomocy postpenitencjarnej, np. opłacenia mieszkania, które w świetle art. 119 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, przysługują w okresie maksymalnie do sześciu miesięcy (Ustawa, 1997). Osoby te znajdują się niejednokrotnie w stanie dużego zaniedbania, fizycznego wycieńczenia, uzależnienia od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych, bez środków do życia. Często osoby bezpośrednio po opuszczeniu zakładu karnego doświadczają kryzysu bezdomności i zgłaszają się o pomoc po miesiącach czy latach.

Podsumowując, pomoc doraźna udzielana jest każdemu, jednak rozpoczęcie procesu wsparcia reintegracji, ukierunkowanego na zmianę sytuacji życiowej warunkowana jest gotowością do zmiany i zaangażowaniem w zmianę na każdym

etapie. Promowanie postawy zaangażowania stanowi wyraz wolności osoby znajdującej się w kryzysie i jej prawa do samostanowienia, to jednocześnie wyraz braku przyzwolenia na przejawianie postaw roszczeniowych.

Problemy mężczyzn zgłaszających się po pomoc z perspektywy kadry Spółdzielni

Działania Spółdzielni ukierunkowane są na pomoc mężczyznom, którzy opuścili zakład karny czy też doświadczają kryzysu bezdomności. Osoby gotowe skorzystać z pomocy doświadczają złożonych, wieloczynnikowo uwarunkowanych problemów, stanowiących wypadkową życiowych doświadczeń. Doświadczane przez nich poczucie osamotnienia i brak wsparcia społecznego ze strony rodziny i przyjaciół prowadzi do izolacji i trudności w radzeniu sobie w codziennym życiu. Zdaniem kadry Spółdzielni zauważalny jest brak posiadania wartościowych wzorców funkcjonowania w społeczeństwie, stanowiących często konsekwencję wychowywania się w rodzinie patologicznej, co przejawia się w zaburzonym zachowaniu i jednocześnie utrudnia społeczne funkcjonowanie. Kadra spółdzielni zwraca również uwagę na deficyty poznawcze, częsty problem z nadpobudliwością, brak umiejętności kontroli emocji, radzenia sobie ze złością, gniewem, agresją. Zły stan zdrowia fizycznego, jak i psychicznego, przy ograniczonym dostępie do specjalistycznej opieki zdrowotnej stanowi poważny problem. Większość osób wymaga specjalistycznego leczenia stomatologicznego. Poważnym problemem jest uzależnienie od alkoholu, narkotyków i innych substancji psychoaktywnych. Problemy osobiste osób zgłaszających się o pomoc do Spółdzielni wiążą się również z narastającym zadłużeniem komorniczym i innymi zobowiązaniami finansowymi. Brak kompetencji społecznych, znajomości podstawowych zasad komunikacji, utrudnia nawiązywanie nowych, zdrowych relacji, jak również nie sprzyja odbudowaniu relacji z rodziną. Brak doświadczenia zawodowego i/lub umiejętności funkcjonowania na rynku pracy stanowi barierę w znalezieniu pracy, a opór pracodawców przed zatrudnianiem osób z przeszłością więzienną utrudnia samodzielne funkcjonowanie.

Nakreślony przez kadrę Spółdzielni obraz osób zgłaszających się o pomoc, pozostaje zgodny ze stanem badań dotyczących osób przebywających w izolacji więziennej (Szymanowska, 2003) i wskazuje na słabe zasoby indywidualne, rodzinne i społeczne mężczyzn po opuszczeniu zakładu karnego. Warto jednak zauważyć, że pomimo wskazywanych deficytów, kadra Spółdzielni koncentruje się na gotowości do podjęcia zmiany, zgodnie z realizowaną ideą zorientowaną na człowieka i wiarą w jego rozwojowy potencjał. Z jej doświadczeń wynika, że rok kompleksowego wsparcia, dla którego podstawą jest zapewnienie bezpiecznych warunków mieszkaniowych, to dla części osób zbyt krótki okres. Dwa lata systematycznie udzielanej pomocy zwiększają szanse pomyślnie zakończonej reintegracji społecznej i zawodowej. Jednakże, niektóre osoby, pomimo pozytywnej zmiany

samego siebie i dobrego funkcjonowania w społeczności domu, nie potrafią funkcjonować samodzielnie poza ośrodkiem. Dotyczy to szczególnie osób starszych, po długich wyrokach. Osoby takie nie są pozostawiane same sobie. W miarę możliwości wchodzi w skład zespołu, angażując się w rozwój Spółdzielni, pełniąc różne funkcje, w tym wspierają osoby rozpoczynające pobyt w domu readaptacyjnym. Niektóre osoby mają problem z przejęciem osobistej odpowiedzialności za swój los, wykazują cechy wyuczonej bezradności i przejawiają postawy roszczeniowe wobec systemu pomocy. Brak chęci zmiany i kwestionowanie modelu pracy Spółdzielni, może prowadzić do zaprzestania pomocy w ramach domów readaptacyjnych. W tego typu przypadkach głos decydujący ma tzw. „zespół starszych”, w rozumieniu osób dłużej przebywających w domach, aspirujących do bycia liderem. To oni, na każdym etapie, monitorują postęp zmian i proponują najbardziej korzystne rozwiązania, włącznie z tzw. pierwszym ostrzeżeniem i skierowaniem do innego ośrodka o podobnym profilu.

Reintegracja społeczna

– działania wspierające w procesie zmiany

Proponowane przez Spółdzielnię formy pomocy mogą mieć charakter pomocy doraźnej, interwencyjnej, krótko i długofalowej, bezpośredniej i pośredniej.

Wsparcie informacyjno-doradcze w punkcie konsultacyjnym

Do spółdzielni zgłaszają się osoby: 1) z polecenia zakładów karnych i aresztów śledczych, 2) z postanowienia sądu w ramach dozoru elektronicznego (SDE), 3) w ramach pomocy postpenitencjarnej udzielanej przez kuratorów sądowych, 4) po odbytych detoksie, 5) z ulicy – w wyniku pracy streetworkerów i współpracy z kościołami ulicznymi, w tym akcji Coffee House, 6) w ramach prac społecznie użytecznych. W punkcie konsultacyjnym dokonuje się rozpoznania problemu i podejmuje decyzję o możliwych do zaproponowania formach pomocy. W przypadku części osób, zgodnie z zasadą udostępniania zasobów, proponowane jest wsparcie udzielane przez inne instytucje/organizacje. Spółdzielnia współpracuje m.in. z sądami, kuratorami, zakładami karnymi, aresztami śledczymi, Centrum Usług Społecznych w Szczecinie. Z uwagi na problem uzależnień współpracuje z SPZOZ w Zdrojach, szczególnie z oddziałem detoksykacji, Ośrodkiem Terapii Uzależnień i Współuzależnień w Szczecinie, a także z placówkami o podobnym profilu działalności: Fundacją ESPA oraz Spółdzielnią Socjalną „Arte” z Bielawy oraz innymi organizacjami pozarządowymi, w tym z Fundacją Resocjalizacji i Readaptacji Społecznej TULIPAN, Bankiem Żywności, Teen Challenge.

Osobom zmotywowanym do zmiany, proponowana jest pomoc w ramach prowadzonych przez Spółdzielnię domów readaptacyjnych.

Wsparcie mieszkaniowe w domach readaptacyjnych

Spółdzielnia prowadzi pięć mieszkań readaptacyjnych, zwanych domami readaptacyjnymi dla mężczyzn opuszczających zakłady karne, współfinansowanych z budżetu Gminy Miasto Szczecin w ramach otwartego konkursu ofert na wsparcie realizacji zadania publicznego w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym. Mieszkania zostały Spółdzielni użyczone przez MOPR (aktualnie Centrum Usług Społecznych). Środki z dotacji miasta zabezpieczają wydatki związane z opłaceniem czynszu, mediów, zakupu chemii gospodarczej, pościeli i innych artykułów pierwszej potrzeby. Mieszkańcy domów wspólnie przygotowują posiłki. W domach prowadzone są działania profilaktyczne, terapeutyczne i wspierające. Program ten funkcjonuje pod nazwą „Szalupa” i adresowany jest corocznie do 36 osób. W domach readaptacyjnych znajdują wsparcie zarówno osoby na pobyt długoterminowy, które ukończyły pierwszy etap terapii i zamierzają ją kontynuować, jak i osoby nowoprzybyłe. Pomoc udzielana jest również doraźnie. Krótkoterminowe pobyty oferowane są osobom skierowanym z podobnych ośrodków lub oczekujących na miejsce w innych ośrodkach. W domach przebywają również osoby, które przechodzą kilkumiesięczny okres odstawienny po odbytych detoksie lub czekają na wyznaczony termin w stacjonarnej placówce leczenia odwykowego. Jeden dom pełni funkcję domu pierwszego kontaktu. Z uwagi na złożoność procesu adaptacji i konieczność rozpoznania przejawianych zachowań, które trudno zaobserwować w punkcie konsultacyjnym, każdy nowy mieszkaniec rozpoczyna pobyt od domu pierwszego kontaktu. Zdarza się, że po kilku dniach osoba z domu pierwszego kontaktu kierowana jest na oddział detoksykacyjny lub leczenie szpitalne. Jeden z pięciu domów przeznaczony jest dla tych podopiecznych, którzy są mocno zmotywowani do podjęcia samodzielnego życia.

Pobyt w domu wymaga zobowiązania do ścisłego przestrzegania regulaminu. Jedną z obowiązujących reguł pomocy jest monitorowanie możliwości samodzielnego wychodzenia na zewnątrz domu, przynajmniej przez rok z uwagi na fakt, że większość z osób objętych wsparciem Spółdzielni jest w procesie terapii. W okresie adaptacji, trwającym ok. 3 miesiące, osoby z problemem uzależnień poruszają się w przestrzeni miasta pod opieką opiekuna, którym jest inny mieszkaniec. Podczas przyjęcia do domu sporządzona zostaje umowa wolontariacka, zobowiązująca do pracy na rzecz społeczności domu i środowiska. W pięciu domach nad organizacją życia wszystkich mieszkańców czuwa tzw. gospodarz domu, czyli osoba wybierana spośród stałych mieszkańców, która sama znajduje się w procesie zmiany. Gospodarzy wspierają wolontariusze, trzech z nich posiada certyfikat mentora.

Pomoc w uregulowaniu sytuacji prawno-administracyjnej; zarządzanie finansami

Równoległe do działań prowadzonych w domach, kadra Spółdzielni pomaga w kwestiach administracyjno – prawnych, takich jak np.: regulacja sytuacji alimentacyjnej i komorniczej, rejestracja w Powiatowym Urzędzie Pracy, uzyskanie wypisu z zakładu karnego, wyrobienie dokumentów, pomoc w uzyskaniu renty/emerytury, orzeczenia o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności. Wspiera w powrocie do zdrowia, pomaga w uregulowaniu spraw administracyjnych w ZUS i wyborze odpowiednich lekarzy specjalistów. Gospodarze domu, w razie potrzeby i za zgodą mieszkańca, przy wsparciu kadry Spółdzielni, zarządzają jego środkami finansowymi, otrzymywanymi z tytułu renty, emerytury, zasiłku stałego czy celowego, przeznaczając je m.in. na zakup środków pierwszej potrzeby, wykup leków, opłacenie wizyt lekarskich, zaopatrzenie w sprzęt ortopedyczny, jak również systematyczne regulowanie zobowiązań. Zarządzanie środkami finansowymi mieszkańców przez osoby trzecie w początkowej fazie pobytu, podobnie jak obowiązujący w tym czasie zakaz samodzielnego opuszczania placówki, generuje dylemat autonomii, związany z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa mieszkańcom i zwiększenia szansy na skuteczną terapię uzależnień, przy jednoczesnym respektowaniu ich prawa do samostanowienia. Wyrażenie zgody przez uczestnika wsparcia na wskazane ograniczenia jest wyrazem gotowości do rozpoczęcia terapii uzależnień i zobowiązaniem do przestrzegania zasad.

Działania socjoterapeutyczne

Działania socjoterapeutyczne stanowią niezbędny w procesie reintegracji element wsparcia. Obowiązkowe, i zarazem kluczowe dla wytrwania w postanowieniu zmiany, zdaniem kadry Spółdzielni są codzienne poranne spotkania motywacyjne (coaching), podczas których mieszkańcy wszystkich domów spotykają się w siedzibie Spółdzielni. Spotkania rozpoczynają się o godzinie szóstej rano, przebiegają według określonego schematu, a ich głównym celem jest motywowanie do zmiany, docenianie, poruszanie w obecności całej społeczności kwestii trudnych, których nie udało się rozwiązać w poszczególnych domach. W ramach działań socjoterapeutycznych prowadzone są spotkania indywidualne z terapeutą oraz warsztaty grupowe dla osób z problemem nadużywania alkoholu i/lub innych substancji psychoaktywnych. Z myślą o powodzeniu programu, decyzja o udziale w nim musi być podjęta przez uczestnika świadomie i dobrowolnie. Prowadzony w formie warsztatów grupowych I moduł Programu profilaktyki uzależnień przewiduje spotkania grupowe dla 10 uczestników po dwie godziny w tygodniu przez rok – łącznie 86 godzin na osobę rocznie. W trakcie zajęć uczestnicy uczą się m.in. rozpoznawać zagrożenia i eliminować zachowania prowadzące do uzależnienia. Nabywają umiejętności pracy nad nową tożsamością, w tym poprawy

relacji z rodziną. Uczą się eliminować zachowania charakterystyczne dla osobowości uzależnionej, kształtują umiejętność rozwiązywania konfliktów i empatii. Moduł II programu, w analogicznym wymiarze godzin, koncentruje się na pracy nad własnym rozwojem, poczuciem własnej wartości, refleksji na własną tożsamością, budowaniu samooceny, asertywności, rozpoznawaniu i wyrażaniu emocji, kształtowaniu pozytywnych doświadczeń emocjonalnych, zaspokajaniu potrzeby bycia ważnym, nauce cierpliwości, systematyczności dotrzymywania słowa, radzenia sobie ze stresem, rozwijaniu empatii, uczeniu się wzajemnego szacunku, rozpoznawaniu własnych potrzeb, radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi w sposób konstruktywny, prowadzeniu skutecznej komunikacji. W początkowym okresie budowania systemu wsparcia w domach mogli mieszkać również mężczyźni uczęszczający na terapię w innym ośrodku. Odstąpiono od tej możliwości z uwagi na brak kontroli nad trudnymi do przewidzenia konsekwencjami kontaktu z innymi uczestnikami terapii, nie będącymi mieszkańcami domu.

Wsparcie duchowe i opieka religijna

W działalności resocjalizacyjnej podkreśla się znaczenie czynnika religijnego, jako jednego z elementów chroniących (Pacek, 2017). Z doświadczenia kadry Spółdzielni wynika, że większość podopiecznych, pomimo niejednokrotnie zerwanych więzi z Kościołem, ma głęboką potrzebę nawiązania, odbudowania relacji z Bogiem. Mieszkańcy domów otrzymują wsparcie od wspólnoty Kościoła Zielonoświątkowego. W trakcie niedzielnych nabożeństw osoby chętne zaspokajają potrzebę wiary, a dzięki uczestnictwu w spotkaniach organizowanych po nabożeństwie mają możliwość zaspokojenia potrzeby przynależności i akceptacji, stając się częścią nowej społeczności, tym samym uwalniając od doświadczanej stygmatyzacji. Istotne jest, że odwoływanie się do wartości chrześcijańskich w codziennych działaniach Spółdzielni nie oznacza preferowania osób identyfikujących się z określonym systemem normatywnym, tym samym nie stanowi ryzyka selekcji uczestników. Wsparcie ma charakter inkluzyjny, a podstawową zasadą organizacji jest pomoc drugiemu człowiekowi, niezależnie od jego przekonań religijnych czy światopoglądowych.

Działania integracyjne

Działania integracyjne stanowią ważny element procesu reintegracji społecznej. W ramach działań integracyjnych odbywają się cotygodniowe spotkania mieszkańców prowadzone przez gospodarzy domów, tzw. „problemówki”, podczas których omawiane są sprawy bieżące domu, problemy życia codziennego, w tym relacje między domownikami oraz postępy wychodzenia z kryzysów. Cyklicznie, w siedzibie Spółdzielni przy ul. Gryfińskiej 3 w Szczecinie organizowane są spotkania integracyjne o nazwie „obiady niedzielne”. Wspólne gotowanie i spożywanie posiłków zaspokaja kluczowe potrzeby, w szczególności stabilizacji, afiliacji i akceptacji.

Coroczne organizowane są spotkania świąteczne: Boże Narodzenie, Wielkanoc, Sylwester, na które zapraszani są członkowie rodzin podopiecznych mieszkańców domów, co wydaje się kluczowe dla odbudowania więzi rodzinnych. W spotkaniach tych uczestniczy też część kadry Spółdzielni wraz ze swoją rodziną. Z myślą o integracji ze społecznością lokalną w części ogrodowej placówki organizowane są festyny, ogniska, rozgrywki siatkówki z udziałem okolicznych mieszkańców. Na terenie ogrodu odbył się ślub usamodzielnionego mieszkańca domu i bezałkoholowe wesele w plenerze. W okresie wakacyjnym organizowane są wspólne biwaki, które poza funkcją integracyjną pełnią funkcję ochronną, stwarzając okazję do nauki funkcjonowania w grupie poza domem i kształtowania umiejętności spędzania czasu wolnego bez konieczności sięgania po używki.

Reintegracja zawodowa – działania wspierające w procesie zmiany

Proces reintegracji zawodowej, ściśle związany z procesem reintegracji społecznej, przebiega stopniowo, rozpoczynając się od pracy wolontariackiej, po zatrudnienie w Spółdzielni, celem podjęcia zatrudniania na wolnym rynku.

Wolontariat

W dniu objęcia wsparciem w mieszkaniach readaptacyjnych, kiedy to niejednokrotnie osoby z różnych względów nie są jeszcze gotowe do podjęcia zatrudnienia, podpisywana jest umowa wolontariacka. Zobowiązanie do pracy na rzecz innych pełni funkcję wychowawczą. Po pierwsze, w przypadku osób roszczeniowych wobec systemu pomocy, z wyuczoną bezradnością, regulowany umową obowiązek pracy wolontariackiej, wyznacza zasady współpracy oparte na wzajemności, zgodnie z zasadą „nic nie należy się za darmo”. Po drugie, dzięki pracy wolontariackiej, początkowo na rzecz wspólnoty mieszkańców domów, w dalszych etapach na rzecz środowiska lokalnego i pomocy osobom potrzebującym w środowisku zamieszkania, po zaangażowanie w działania na rzecz osób wykluczonych w formie streetworkingu, osoby które same znajdują się w trudnej sytuacji życiowej i które potrzebują wsparcia, zaspokajają potrzebę bycia potrzebnym, docenianym, odczuwają satysfakcję z własnych działań, co przyczynia się do wzmocnienia ich zasobów indywidualnych, obudzenia potencjału i sprzyja kształtowaniu postaw prospołecznych. Po trzecie, praca wolontariacka, kształtuje umiejętności kluczowe dla podjęcia zatrudnienia; uczy systematyczności, punktualności, funkcjonowania w grupie i odpowiedzialności.

Wśród działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, podejmowanych przez Spółdzielnię z udziałem mieszkańców domów, znajdują się działania prospołeczne na rzecz środowiska lokalnego, jak również działania z zakresu profilaktyki społecznej, adresowane do szerszej grupy odbiorców. W ramach działań ukierunkowanych na wspieranie środowiska lokalnego Spółdzielnia prowadzi

Jadłodzielnię. Osobom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej przekazywane są artykuły spożywcze pochodzące z zasobów Banku Żywności oraz od lokalnych darczyńców i przedsiębiorców. Równolegle prowadzony jest streetworking, polegający na aktywnym docieraniu do osób doświadczających kryzysu bezdomności, udzielaniu im doraźnej pomocy oraz motywowaniu do zmiany sytuacji życiowej poprzez wskazywanie dostępnych form pomocy. W ramach profilaktyki społecznej ukierunkowanej na profilaktykę uzależnień, we współpracy z placówkami oświatowymi m.in. szkołami podstawowymi, szkołami licealnymi, jak również placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, Spółdzielnia, organizuje spotkania profilaktyczne, podczas których jej członkowie opowiadają o własnych doświadczeniach życiowych. W ramach profilaktyki selektywnej, która z założenia ukierunkowana jest na grupy ryzyka, Spółdzielnia prowadzi spotkania profilaktyczne w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych i Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii. W ramach profilaktyki wskazującej prowadzą spotkania w zakładach karnych, m.in. w Koszalinie, Goleniowie, Płotach, Gorzowie, Nowogardzie oraz w Areszcie Śledczym w Szczecinie. Fundacja Naprzeciw, inicjator powołania Spółdzielni, prowadzi również grupy wsparcia dla osób przebywających w zakładach karnych oraz osób opuszczających zakłady karne.

Podjęcie zatrudnienia w Spółdzielni

Według stanu na sierpień 2025, Spółdzielnia zatrudnia 20 osób na stanowiskach pomocnik robót budowlanych/pracownik gospodarczy, pracownik administracyjny. Osoby po opuszczeniu zakładu karnego, szczególnie osoby młode, które niejednokrotnie nie mają kwalifikacji, jak również doświadczenia w wykonywaniu pracy, w początkowym okresie zatrudnienia mogą wykonywać głównie proste prace. Dla wielu osób to pierwsza stała praca pozwalająca na spłatę długów, w tym zobowiązań alimentacyjnych. Spółdzielnia prowadzi działalność gospodarczą, polegającą m.in. na wykonywaniu usług: remontowo-budowlanych; porządkowych, zagospodarowanie i pielęgnacja terenów zielonych. Gmina Miasto Szczecin, jako jeden z udziałowców Spółdzielni ma wpływ na zakres realizowanych usług, co pozwala, oprócz korzyści społecznych związanych z aktywizacją zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, na zakup usług trudnodostępnych dla jednostek organizacyjnych samorządu. Dla przykładu, od 2022 roku Spółdzielnia realizuje usługi sprząające w pomieszczeniach biurowych we wszystkich lokalizacjach MOPR w Szczecinie (od 01.06.2025 CUS). Wykonała prace remontowo – budowlane na rzecz jednostek pomocy społecznej i Urzędu Miasta.

Indywidualne Plany Reintegracji

Indywidualny Plan Reintegracji (IPR), zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Ustawa, 2022), to narzędzie służące

wzmocnieniu procesu reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

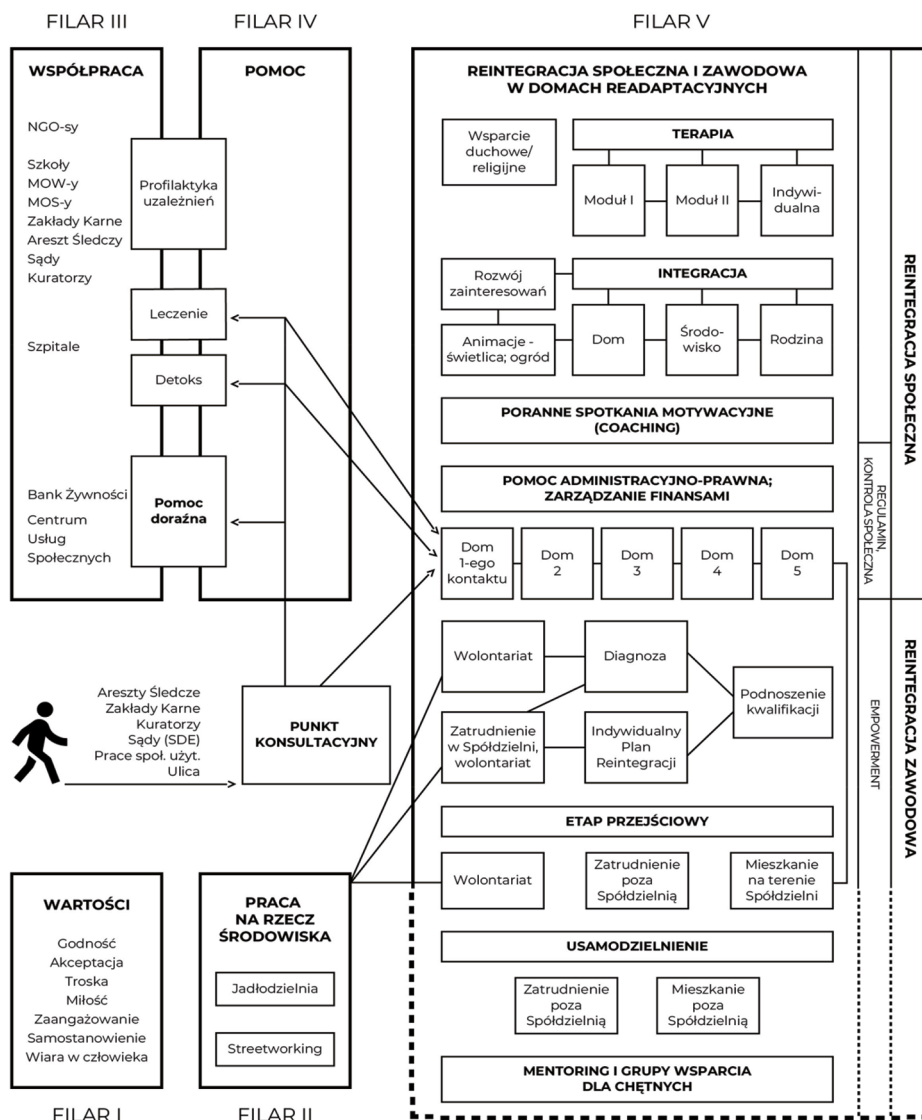
Spółdzielnia, jako przedsiębiorstwo społeczne, w przypadku każdej zatrudnionej osoby zagrożonej wykluczeniem społecznym, opracowuje indywidualny plan reintegracji. IPR jest opracowywany przy aktywnym uczestnictwie osoby zagrożonej wykluczeniem społecznym i ma na celu podniesienie kwalifikacji zawodowych i kompetencji społecznych. Pomyślna realizacja celów sformułowanych w IPR, jako kluczowy wskaźnik reintegracji zawodowej, ściśle powiązana jest z systematycznie prowadzoną w ramach reintegracji społecznej pracą wychowawczą. Codziennie, po zakończeniu porannego spotkania motywacyjnego, w którym ma obowiązek uczestniczyć każdy z mieszkańców pięciu domów readaptacyjnych, ok. godziny ósmej część osób zatrudnionych udaje się wspólnie do pracy. Pracują razem, nie pracują poza spółdzielnią. Pozostali, w ramach umowy wolontariackiej wykonują prace na rzecz całej społeczności, w tym m.in. porządkowanie terenu ogrodu, przygotowanie posiłków, działania na rzecz społeczności lokalnej. Wolontariat świadczony jest również przez osoby zatrudnione w Spółdzielni, które są jednocześnie gotowe do wykonywania bardziej odpowiedzialnych zadań. Wskaźnikiem pomyślnie zakończonego procesu reintegracji społecznej i zawodowej jest usamodzielnienie. Sam proces usamodzielnienia osób zatrudnionych w Spółdzielni przebiega stopniowo ponieważ niejednokrotnie propozycja podjęcia pracy na zewnątrz i gotowość do podjęcia aktywności zawodowej na wolnym rynku nie jest równoznaczna z gotowością do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, jak również możliwością samodzielnego utrzymania się z uwagi np. na brak oszczędności. Dlatego w procesie wsparcia przewidziano etap przejściowy, który daje możliwość pozostania w domu readaptacyjnym przez pewien okres czasu, osobom, które podjęły pracę na wolnym rynku, co pozwala na zgromadzenie środków finansowych jak również na zbudowanie pewności siebie w zakresie sprostania wyzwaniom codzienności. Osoby usamodzielnione wynajmują sobie same pokoje/mieszkania, zdarza się, że we 3-4 osoby. Niektórzy utrzymują stały kontakt, są wówczas tzw. przyjaciółmi domów. Doskonalenie modelu wsparcia, jak mówi prezes Spółdzielni, przypomina „budowanie samolotu w locie. [...] chcielibyśmy stworzyć takie miejsce aby wszyscy poczuli się bezpiecznie, zarówno w kwestii zaspokojenia podstawowych potrzeb, takich jak mieszkanie, wyżywienie, ubranie jak i poczucia bycia akceptowanym”.

W mieszkaniach łącznie przebywa 36 osób. W latach 2021–2025 roku udzielono różnego rodzaju wsparcia, interwencyjnego i długoterminowego, w tym w mieszkaniach readaptacyjnych, przeszło 350 osobom. Zauważalna duża rotacja uczestników programu najczęściej związaną jest z silnym uzależnieniem od alkoholu i narkotyków, brakiem umiejętności dostosowania się do obowiązujących w domu zasad.

Dyskusja

Model wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, budowany przez Spółdzielnię Socjalną „Meritum”, zaprezentowany na rysunku 1, podlega dynamicznym zmianom. U jego podstaw nie leżą wymogi instytucjonalne wyznaczone przez podmioty zewnętrzne a jedynie zadania statutowe zobowiązujące do prowadzenia działań na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej, definiowanej zgodnie z ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Ustawa, 2022). Brak narzuconych z zewnątrz ram organizacyjnych i tym samym jednostki nadzorującej pozwala na doskonalenie modelu adekwatnie do zmieniających się potrzeb, zgodnie z rozwijaną ideą wsparcia. Kluczowe w procesie wsparcia jest holistyczne podejście do reintegracji społecznej i zawodowej, połączone z kompleksowym wsparciem, poczynając od wsparcia mieszkaniowego. Model wsparcia rozwijany przez Spółdzielnię stawia na budowanie relacji i czas potrzebny do uzyskania emocjonalnej stabilności, odzyskania poczucia godności i własnej wartości. Jest przykładem multimodalnego programu ukierunkowanego na wiele aspektów reintegracyjnych (por. Berghuis, 2018). Stwarza warunki bezpiecznego przejścia od życia w warunkach izolacji więziennej do samodzielnego życia na wolności, co w obliczu niewydolności resocjalizacyjnej systemu penitencjarnego, jak i postpenitencjarnego wydaje się szczególnie cenne. Metody pracy wychowawczej stosowane w domach readaptacyjnych, służące korekcie postaw, przekonań, zaburzonych relacji interpersonalnych, niwelowaniu patologicznych zachowań, zmianie preferencji aksjologicznych, form reakcji, zmianie postaw i ról społecznych można uznać za charakterystyczne dla klasycznej pedagogiki resocjalizacyjnej, odnoszącej się do nurtu patogenetycznego i diagnozy negatywnej. Jednocześnie, wśród metod pracy wychowawczej stosowane są metody charakterystyczne dla współczesnej pedagogiki resocjalizacyjnej, opartej na nurcie salutogenetycznym i diagnozie pozytywnej (Wysocka, 2017). Z punktu widzenia skuteczności reintegracji społecznej i reintegracji zawodowej oba podejścia są uzasadnione, gdyż jak zauważa E. Wysocka, „działania dwukierunkowe (pozytywne, kreatywne i negatywne, eliminujące) mają większą szansę na wywołanie trwałych zmian w funkcjonowaniu jednostki zagrożonej niedostosowaniem społecznym lub niedostosowanej” (2017, s. 50–51).

Rozwijany model wsparcia pozostaje spójny z koncepcją empowermentu w zakresie zasad, jak i etapów wzmacniania osób objętych wsparciem (por. Szmagałski, 2005). Rozwijanie pozytywnej perspektywy, budzenie potencjału, angażowanie w proces zmiany, zgodnie z podejściem skoncentrowanym na mocnych stronach (Schlager, 2013), stwarza szansę rozwoju nowych parametrów tożsamościowych, co z kolei przybliży nas do założeń twórczej resocjalizacji (por. Konopczyński, 2007). Przyjmując, że jednym z pól do odkrycia potencjału i przestrzeni do autokreacji jest aktywność prospołeczna, można pomaganie traktować jak sztukę.

Ryc. 1. Model wsparcia osób zagrożonym wykluczeniem społecznym stworzony przez Spółdzielnię Socjalną „Meritum”.

Źródło: opracowanie własne.

Osoby korzystające ze wsparcia Spółdzielni poprzez pomaganie uczą się budować relacje, zdobywają poczucie bycia potrzebnym, akceptowanym i kompetentnym. Uaktywnienie potencjału rozwojowego w zakresie zachowań prospołecznych może być pomocne w zmianie nastawienia do samego siebie i rzeczywistości. Pomoc drugiemu człowiekowi może stać się trampoliną do zmiany, przebudowy własnej

tożsamości i jednocześnie zmiany własnego wizerunku, naznaczonego negatywnie pobytem w zakładzie karnym.

Należy podkreślić, że wnioski formułowane na podstawie przeprowadzonych badań mają ograniczoną transferowalność, gdyż odnoszą się do jednego podmiotu i wynikają z analizy jego specyficznych uwarunkowań organizacyjnych oraz kontekstu działania. Zgromadzony materiał empiryczny odzwierciedla w głównej mierze perspektywę kadry Spółdzielni, co ogranicza możliwość pełnego uchwycenia doświadczeń osób korzystających ze wsparcia. Dodatkowym ograniczeniem jest brak systematycznie gromadzonych danych ilościowych dotyczących efektów reintegracyjnych, w konsekwencji czego nie było możliwe dokonanie obiektywnej oceny skuteczności podejmowanych działań. Niniejsze badania pozwalają zatem na opis procesu wsparcia i jego logiki organizacyjnej, lecz nie dostarczają podstaw do wnioskowania o wymiernych rezultatach.

Rekomendacje

Analiza funkcjonowania Spółdzielni oraz doświadczenia kadry wskazują na szereg obszarów, których rozwinięcie mogłoby przyczynić się do dalszego doskonalenia modelu wsparcia. Rekomendacje obejmują trzy grupy działań: diagnostyczno-terapeutyczne, organizacyjno-proceduralne oraz ewaluacyjno-strategiczne. Część z nich odnosi się do działań wymagających podjęcia w pierwszej kolejności (*must*), inne dotyczą kierunków pożądanych (*should*), a część proponuje rozwiązania możliwe do stopniowego wdrożenia w perspektywie rozwoju programu (*could*).

Rekomendacje diagnostyczno-terapeutyczne

W pierwszej kolejności konieczne wydaje się wzmocnienie procesu diagnostycznego realizowanego na początku pobytu mieszkańców w domu readaptacyjnym. Diagnoza powinna obejmować zarówno stan zdrowia fizycznego i psychicznego, jak i elementy diagnozy pozytywnej, ukierunkowanej na identyfikację zasobów, predyspozycji oraz obszarów gotowości do zmiany. Warto uzupełnić ją o proste narzędzia monitorowania postępów, takie jak krótkie skale funkcjonowania społecznego lub cykliczne formularze samooceny, co pozwoliłoby na bardziej precyzyjne uchwycenie dynamiki zmiany i wczesną identyfikację sytuacji ryzyka. Istotnym kierunkiem rozwoju programu jest również systemowe ujęcie wsparcia post-programowego. Uczestnicy opuszczający dom readaptacyjny powinni mieć możliwość korzystania z mentoringu przez okres od 12 do 24 miesięcy, co sprzyja utrzymaniu pozytywnych zmian i przeciwdziała ponownemu wykluczeniu. Uzupełnieniem może być organizacja regularnych grup wsparcia, które stanowią przestrzeń do wymiany doświadczeń, wzmacniania sieci społecznych oraz pozwala na monitorowanie funkcjonowania osób już usamodzielnionych. Wprowadzenie tzw. kon-

traktów zapobiegających nawrotom, określających indywidualne strategie radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych, może dodatkowo wzmacniać stabilność procesu readaptacyjnego. W dalszej perspektywie warto rozwijać metody resocjalizacji twórczej oraz działania ukierunkowane na wzmacnianie kompetencji zawodowych, zwłaszcza w profesjach o charakterze pomocowym, które zwiększają szanse na stabilne zatrudnienie i trwałe utrzymanie zmiany.

Rekomendacje organizacyjno-proceduralne

Z punktu widzenia organizacji codziennej pracy i komunikacji wewnętrznej zasadne jest konsekwentne stosowanie nazewnictwa podkreślającego podmiotowość uczestników. Zamiast określenia podopieczni preferowane są terminy mieszkańcy, uczestnicy lub osoby korzystające ze wsparcia. Warto również rozważyć nadanie nazwy przestrzeni stanowiącej centrum życia społeczności Spółdzielni, co może sprzyjać budowaniu jej tożsamości oraz wzmacniać integrację mieszkańców. Wymiar proceduralny obejmuje także konieczność opracowania rozwiązań dotyczących wsparcia osób starszych (55+), które pomyślnie zakończyły proces reintegracji, lecz nie są zdolne do pełnej samodzielności. Wypracowanie trwałych form pomocy wymaga współpracy z lokalnym samorządem i instytucjami pomocy społecznej.

Rekomendacje ewaluacyjno-strategiczne

Trwały rozwój programu wymaga wprowadzenia systematycznego monitorowania efektów udzielanego wsparcia. W pierwszej kolejności istotne jest ujednolicenie sposobu dokumentowania danych dotyczących liczby zgłoszeń, rodzaju problemów, zakresu udzielonej pomocy, czasu pobytu, przyczyn rezygnacji oraz liczby przypadków skutecznego usamodzielnienia. Dane te mogą stanowić podstawę do stworzenia narzędzia ewaluacji wewnętrznej, pozwalającego na ocenę skuteczności działań i ich bieżącą optymalizację.

W perspektywie długofalowej, szczególnie wartościowe byłoby pozyskiwanie informacji o wskaźnikach świadczących o utrzymywaniu pozytywnych zmian, takich jak: odsetek osób, które podjęły i kontynuują zatrudnienie po 6, 12 i 24 miesiącach; odsetek osób utrzymujących abstynencję w tych samych przedziałach czasowych; a także dane wskazujące na stabilność funkcjonowania społecznego i zdolność do konstruktywnego radzenia sobie z trudnościami. Monitorowanie tych aspektów pozwoliłoby ocenić trwałość efektów programu oraz lepiej identyfikować czynniki sprzyjające skutecznej readaptacji.

W perspektywie strategicznej rozwijanie systemu monitoringu rezultatów może przyczynić się do zwiększenia transferowalności wniosków oraz umożliwić bardziej pogłębione analizy dotyczące efektywności poszczególnych elementów programu. Warto również rozważyć poszerzenie współpracy z instytucjami

lokalnymi i organizacjami społecznymi, co może ułatwić wymianę danych, wzmocnić proces ewaluacji oraz przyczynić się do tworzenia bardziej zintegrowanego systemu reintegracji społecznej.

Zakończenie

Wizja współczesnego człowieka, zdominowana przez „kulturę posiadania” i „kulturę doznań” zwoździ nieograniczonymi możliwościami w przestrzeni pozornie nieograniczonej wolności po opuszczeniu zakładu karnego. Jak zauważa Z. Baumann „dla wykluczonych i spisanych na straty nie przewidziano dróg powrotu do pełnego członkostwa w społeczeństwie. Próżno szukać alternatywnych, oficjalnie otwartych i naniesionych na mapy tras, którymi można by (lub, jak w tym przypadku trzeba) zmierzać w stronę alternatywnej formy przynależności” (Bauman, 2002, s. 31). Słabnące wzory „kultury przynależności” i „kultury odpowiedzialności” przed wspólnotą, pozbawiają człowieka zakorzenienia we wspólnocie (Wysocka, 2017), tym samym pozostawiają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym bez szans na powodzenie zadomowienia się w świecie na nowo. W tym kontekście, model wsparcia rozwijany przez Spółdzielnię Socjalną „Meritum” wychodzi na przeciw potrzebie przynależności, stawia na człowieka, jego potencjał i możliwości, budowanie relacji i zaangażowanie.

Abstract: Social and Vocational Reintegration of Men after Release from Prison – An Analysis of the Support Model Developed by the „Meritum” Social Cooperative in Szczecin

The aim of the study was to analyze the support model implemented by the „Meritum” Social Cooperative in Szczecin for individuals at risk of social exclusion, with particular emphasis on men leaving correctional facilities. The research problems focused on understanding the underlying philosophy of support, identifying the challenges, and analyzing the forms of assistance provided in the context of social and vocational reintegration, including their interconnections within the framework of educational and rehabilitative activities. The analyzed support model is based on a comprehensive and long-term approach, encompassing, among other elements: housing assistance (in readaptation homes), legal and administrative support, financial management, therapy, social integration activities, support in the recovery process, volunteering, development of interests and hobbies, and vocational activation. This model represents an example of an effective „intermediary link” between institutional isolation and independent functioning within society.

Keywords: social reintegration, vocational reintegration, post-penitentiary assistance.

Bibliografia

- [1] Ambrozik W., 2007, *Czynniki społecznej readaptacji byłych przestępców*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2 (182–196), (red.) B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [2] Berghuis M., 2018, *Reentry Programs for Adult Male Offender Recidivism and Reintegration*, „A Systematic Review and Meta-Analysis, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, 62(14), 4655–4676, <https://doi.org/10.1177/0306624X18778448>
- [3] Braun V., & Clarke V., 2022, *Thematic analysis: A practical guide*. SAGE.
- [4] Ciosek M., 2007, *Szanse resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1 (358–361), (red.) B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [5] Fidelus A., 2012, *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- [6] Bauman Z., 2005, *Życie na przemiał*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- [7] Giddens A., 2002, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [8] Kacprzak A., 2023, *Skazani na przestępczość? Wykluczenie społeczne i reintegracja społeczna w doświadczeniu biograficznym byłych więźniów*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- [9] Kacprzak A., Kudlińska-Chróścicka I., 2019, *Między pracą socjalną a resocjalizacją. Uwarunkowania pracy socjalnej z (byłymi) więźniami w Polsce*, „Zeszyty Pracy Socjalnej” 1(24), 23–39.
- [10] Kieszkowska A., 2012, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- [11] Konopczyński M., 2007, *Twórcza resocjalizacja. Kształtowanie nowych tożsamości*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1 (278–311), (red.) B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [12] Machel H., 2012, *Dewiacyjna tożsamość grupowa skazanych a ich readaptacja i reintegracja społeczna*, [w:] *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna* (42–53), (red.) W. Ambrozik, A. Kieszkowska, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- [13] Motyka M., 2013, *Dynamika zjawiska narkomanii: nowe populacje zażywających narkotyki*, „Problemy Higieny Epidemiologicznej”, 94(3), 435–445.
- [14] Pacek A.B., 2017, *„Bądź zawsze tam gdzie obiecałeś...” – (Re)socjalizacyjna działalność Stowarzyszenia Teen Challenge w Polsce*, [w:] *Wybrane aspekty resocjalizacji* (281–293), (red.) K. Szafrńska, R. Bogdzio, Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Warszawie.
- [15] Pindel E., 2010, *Psychospołeczne wyznaczniki udanego powrotu do życia w społeczeństwie po karze pozbawienia wolności*, [w:] *Probacja i resocjalizacja instytucjonalna. Wybrane problemy teorii i praktyki* (143–153), (red.) H. Kupiec, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- [16] Schlager, M.D., 2013, *Rethinking the Reentry Paradigm: A Blueprint for Action*, Durham, NC: Carolina Academic Press.
- [17] Szmagałski J., 2005, *Empowerment – koncepcja i praktyka społeczna*, [w:] *Z pogranicza teorii i praktyki pracy socjalnej* (33–42), (red.) B. Kromolicka, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

- [18] Szymanowska A., 2003, *Więzenie i co dalej*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- [19] Wysocka E., 2017, *Teoretyczne podstawy diagnozy pozytywnej w resocjalizacji – możliwości wykorzystania w praktyce resocjalizacyjnej* (49–68), [w:] *Wybrane aspekty resocjalizacji* (red.) K. Szafrńska, R. Bogdzio, Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Warszawie.

Netografia

- [20] NIK, 2015, Najwyższa Izba Kontroli, *Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności. Informacja o wynikach kontroli*, Departament Porządku i Bezpieczeństwa Wewnętrznego, nr ewid. P/14/044, Warszawa, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/14/044/> [dostęp: 22.08.2025].
- [21] Wywiad, 2021, Osobowość Roku: rozmowa z Radosławem Budzyńskim-Świerszcz, kapelanem więziennym | Głos Szczeciński [dostęp: 22.08.2025].

Akty prawne

- [22] Uchwała, 2021, Uchwała Nr XXVI/761/21 Rady Miasta Szczecin z dnia 23 lutego 2021 r. w sprawie powołania spółdzielni socjalnej „Meritum”.
- [23] Ustawa, 1982, Ustawa z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. 1982 nr 30, poz. 210, ze zm.).
- [24] Ustawa, 1997, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2025 r. poz. 621 ze zm.).
- [25] Ustawa, 2006, Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2025, poz. 178).
- [26] Ustawa, 2022, Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Dz.U. 2022 poz. 1812 ze zm.).
- [27] Ustawa (2023). Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2023, poz. 802).